

Oponentský posudek disertační práce

Mgr. Renata Šimůnková

A Contrastive Study of Means Expressing Necessity in English and Czech

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav anglistiky a amerikanistiky, 2009

Předložená disertační práce zkoumá jazykové prostředky sémantického pole nutnosti v anglickém a českém jazyce, jejichž výskyt a užití byly sledovány na základě kvalitativní a frekvenční analýzy v osmi vybraných dílech beletrie. Práce vymezuje a charakterizuje anglické jazykové prostředky dispoziční a epistemické nutnosti, se zaměřením na oblast modálních sloves, a porovnává význam a užití jejich českých překladových ekvivalentů. Autorka se snaží podat komplexní pohled zkoumané problematiky, neboť se v porovnání s literaturou zabývá nejen modálními slovesy, ale i ostatními lexikálními prostředky. Autorka vychází z předpokladu, že v oblasti dispoziční nutnosti nebudou odlišnosti mezi oběma jazyky tak zřetelné jako v oblasti nutnosti epistemické.

Cílem práce je tedy zmapovat rozčlenění sémantického pole nutnosti v anglickém a českém jazyce na základě analýzy jazykových prostředků v současné krásné literatuře (4 díla anglická + 4 díla česká a jejich publikované překlady). Dílčím cílem je popsat a porovnat významy a užití prostředků vyjadřování dispoziční a epistemické nutnosti v anglickém jazyce, tj. zkoumat otázku překrývání se a odlišností v užití některých modálních forem, např. *must*, *have to* a *need*, *should* a *ought to*. Dále si autorka na základě analýzy vytvořeného korpusu klade za cíl porovnat překladové ekvivalenty excerpovaných příkladů a následně vysvětlit podobnosti a rozdíly mezi oběma jazyky. Pro dosažení těchto cílů byl vytvořen adekvátní korpus, který posloužil jako základna pro autorčinu vlastní analýzu a který může být dále využit i pro práci překladatelskou a do jisté míry i činnost pedagogickou. Autorka si je vědoma, že ne všechna její zjištění jsou statisticky signifikantní a že její kvalitativní analýza je i přes uvedená kritéria do jisté míry subjektivní.

Studie má standardní strukturu disertace; vlastní text je rozčleněn do teoretické části, vlastního výzkumu zahrnujícího metodologický rámec a obsáhlých závěrů.

Teoretická východiska jsou prezentována v kapitolách 1 – 4 (celkem 31 str), které představují obecný úvod do zkoumané problematiky modality. Nejprve autorka prezentuje zjištění lingvistů, kteří se zabývají různými typy a pojetími modality (kapitola 1), dále se věnuje způsobům vyjádření dispoziční a epistemické nutnosti v angličtině (kapitola 2) a v češtině (kapitola 3) a jejich porovnáváním s cílem stanovit podobnosti a rozdíly mezi zkoumanými jazyky (kapitola 4). Teoretickým východiskem studie je dle bibliografie 47 titulů lingvistické literatury. Ve vlastní práci se ovšem objevují i odkazy na zdroje, které v bibliografii uvedeny nejsou, např. Carter and McCarthy 2006 (str. 121-2), Thompson and Martinet 1980 (str. 123); nebo na zdroje s odlišným vročením než je uvedeno v bibliografii, např. Alexander 1988 (str. 8), Palmer 1974 (str. 42), Dušková 1988 (str. 52, 83), Leech 2002 (str. 103)

Metodologický rámec (kapitola 5) popisuje excerpovaný materiál, vymezuje východiska výzkumu, kritéria a cíle analýzy. Jako podklad zkoumání jazykových prostředků vyjadřujících nutnost shromáždila autorka 1100 excerpt (600 dokladů ve směru z angličtiny do češtiny + 500 dokladů ve směru z češtiny do angličtiny) a jejich překladových ekvivalentů, které následně zkoumala z hlediska sémantického, frekvence výskytu a adekvátnosti překladových korelátů. Autorčina zjištění tedy vycházejí z podrobné analýzy celkem 2200 dokladů prostředků vyjadřujících nutnost, které byly získány tradiční metodou excerptce

z tištěných knih, a to ze 4 titulů anglické a 4 titulů české beletrie a jejich publikovaných překladů. Práce se dvěma směry překladu, tj. z anglického jazyka do českého a naopak, umožnila lépe posoudit varianty a adekvátnost překladových korelátů.

Vlastní výzkum představuje nejrozsáhlejší a stěžejní část studie (str. 41 – 171) a náležitě se zabývá především modálními slovesy (str. 41 - 147), která, jak výzkum potvrzuje, představují nejčastější prostředky vyjadřování nutnosti v obou jazycích a která tak z konfrontačního hlediska zasluhují největší pozornost. V empirické části se prolínají informace získané z literatury (zejména pro vymezení jednotlivých významových odstínů zkoumaných prostředků) s popisem zjištěných údajů. Analýze a diskusi jednotlivých prostředků předchází jejich charakteristika a vymezení základních významů, které jsou následně v korpusu zjišťovány a ověřovány. Autorka své zjištěné výsledky srovnává především se závěry Palmera, Leech a Duškové. Disertační práce je uzavřena obsáhlými závěry, které shrnují a hodnotí dílčí výsledky jednotlivých kapitol (str. 172 – 196).

Výzkum je zaměřen nejen na překladové ekvivalenty, ale i na sledování kontextové podmíněnosti významů, neboť zpracování a vyhodnocení zkoumaného vzorku předpokládá řešení rozlišení epistemické a dispoziční nutnosti. Autorka dokládá, že anglická modální slovesa mohou fungovat jako prostředky nutnosti dispoziční nebo epistemické v závislosti na určitých formálních aspektech a kontextových faktorech. Zdařilá je např. detailní sémantická analýza týkající se sloves *must* a *must not* a jejich českých protějšků v kapitole 6 nebo diskuse odlišností mezi *must* a *have to* v kapitole 10. Na jiných místech autorka však někdy zůstává pouze u výčtu překladových protějšků anglických jazykových prostředků vyjadřujících nutnost (např. kapitola 7, 15, 20), přestože by hodnocení zkoumaných prostředků a jejich překladových korelátů zasloužilo větší pozornost.

Podrobná kvalitativní analýza zkoumaného korpusu je doplněna kvantitativním zhodnocením, které by mělo poukazovat na tendence týkající se užití studovaných modálních výrazů. Kvantitativní zhodnocení se však bohužel jeví jako nepřesné a zavádějící, neboť u některých prostředků počty jejich výskytů uváděné přímo v textu neodpovídají údajům zaznamenaným v tabulkových přehledech na konci jednotlivých kapitol, které mají posloužit jako shrnutí, např. u epistemického *must* (str. 60), u slovesa *have to* (str. 85, 86, 101, 102) nebo *should* (str. 135). Zdá se, že nesouhlasí ani údaje uvedené v tabulkových přehledech s celkovým hodnocením výskytu jednotlivých prostředků, např. str. 108, 146. Není tedy zcela zřejmé, které údaje jsou směrodatné a správné (uváděné v textu nebo tabulkách?), což bohužel poněkud snižuje věrohodnost uvedených zjištění a tendencí.

Jak z analýzy vyplývá, překlad většiny zkoumaných prostředků nepředstavuje významný problém. V obou jazycích jsou nejpoužívanějšími prostředky modální slovesa, ale významy jednotlivých prostředků, např. *must* a *must*, se zcela nepřekrývají. Dle autorčina očekávání konfrontační přístup potvrdil předpoklad (a závěry Duškové), že nejproblematictější oblast představují prostředky epistemické nutnosti. Ačkoli oba zkoumané jazyky disponují škálou prostředků epistemické nutnosti, užití těchto prostředků se navzájem liší a oba jazyky vykazují výrazné rozdíly: modální slovesa se k vyjádření epistemické nutnosti v angličtině používají častěji a jsou překládána pomocí modálních adverbii nebo částic. Zajímavé je i zjištění, že v asi 20% nemají v češtině přímý modální protějšek, tzn. že daná skutečnost je prezentována jako fakt.

Co se týče dalších překladových tendencí, analýza ukazuje, že základním českým protějškem anglických sloves *must* a *have to* je sloveso *muset*. Toto zjištění by dle autorky mohlo být vysvětleno striktnějším rozlišováním mezi subjektivní a objektivní nutností v angličtině; výzkum tuto tendenci však zcela nepotvrdil, neboť rozdíly mezi subjektivním *must* a objektivním *have to* nejsou v mnoha případech zřetelné (cf Palmer 1990:116). *Muset*

se jeví jako častější překlad pro *must*, zatímco *have to* je mnohdy překládáno jinými výrazy (*stačit, být domucen*). Podle autorčina výzkumu vykazuje *must* aktivnější povahu (nutnost je třeba realizovat) oproti pasivnější povaze *have to* (nutnost je třeba pasivně přijmout); *must* častěji také vyjadřuje děj budoucí (cf. Palmer 1990:116), což se projevuje i v překladu (český ekvivalent je často lexikální sloveso v budoucím čase), zatímco *have to* většinou odkazuje na přítomnost, a je tedy překládáno časem přítomným. V oblasti vyjadřování záhodnosti děje se v angličtině používá zejména modální sloveso *should*, kterému odpovídá český protějšek *mít* (obvykle v podmiňovacím způsobu). Analýza potvrdila, že *ought to* se vyskytuje ojediněle (navíc bylo zaznamenáno pouze v díle Rowlingové). Dispoziční nutnost se v anglickém jazyce dále vyjadřuje 3x častěji než v jazyce českém pomocí výrazů se slovesem *to be*, zatímco čeština mnohdy nutnost explicitně nevyjadřuje, což je ještě markantnější v oblasti nutnosti epistemické.

Díličí poznámky a dotazy k disertační práci:

Co se týče sběru dat, zajímalo by mě jaká byla kritéria výběru a začlenění jednotlivých prostředků (vyjma modálních sloves) do zkoumané oblasti, neboť autorka sama říká (str. 35), že výběr je do jisté míry subjektivní. Např. kategorie *be + past participle* zahrnuje i výskyty jako *I am sure you all need your rest* nebo *Mind you, it is by no means certain that this is what he did*. (str. 151)

Během diskuse bych uvítala, kdyby autorka mohla blíže popsat způsob hodnocení významu jednotlivých zkoumaných modálních tvarů v textech shromážděného korpusu. Jak sama opakovaně zmiňuje, v mnoha případech je obtížné určit jednoznačně interpretaci zkoumaného prostředku, např. interpretaci A a B u *have to*, zákaz vs. nemožnost u *cannot*, nebo interpretaci A a B u *should*. Bylo vyhodnocení významu výhradně osobní nebo bylo s někým systematicky konzultováno? Jediná zmínka o konzultaci rozdílů s rodilými mluvčími se objevuje u *must not vs cannot* (str.118)

Jak již bylo uvedeno, autorka podrobně a systematicky zkoumá především odlišnosti mezi *must* a *have to* (str. 104 – 108). Studie *The discourse and interactive functions of obligation expressions* (Myhill and Smith 1995) dochází k závěru, že *have to* pouze nevyjadřuje objektivní nutnost, ale odráží negativní hodnocení dané skutečnosti. Bylo by možné tuto tendenci vysledovat i ve zkoumaném vzorku?

Co se týče frekvence výskytu *have to* a *must*, na str. 108 autorka konstatuje, že vyšší výskyt *have to* lze přičíst zejména gramatickým faktorům. Zdá se tedy, že se nepotvrzují zjištění uváděná např. studiemi *Modality on the move* (Leech 2003) nebo *Changes in the modals and semi-modals of strong obligation and epistemic necessity in recent British English* (Smith 2003), které zaznamenávají významný pokles výskytu deontického *must* ve prospěch *have to*, *need to* a *should*, a jsou vysvětleny tendencí vyhnout se příliš kategorickým a autoritativním výrokům. Autorka porovnávala zejména *must* a *have to*, bylo by možné vyvodit podobné závěry na základě porovnání výskytu *must vs. should* a *must vs. need to*? V souvislosti s užitím těchto modálních prostředků se také nabízí otázka, zda se jednalo převážně o výskyty v přímé řeči (v dialozích) nebo v jiných případech.

Autorka uvádí, že výskyt zkoumaných prostředků v otázkách bude řešit samostatně; tyto výskyty jsou analyzovány odděleně (včetně uvádění v tabulkových přehledech). Např. v kapitole 9 jsou však samostatně uvedeny pouze některé interogativní výskyty, přestože se objevily i další (str. 87, 89, 97). Jaká byla tedy strategie hodnocení výskytů v otázkách a co bylo cílem?

Závěr

Autorka prokázala, že je schopna se v dané problematice orientovat a dokázala při zpracování korpusu vyvodit řadu závěrů, které v mnohém potvrzují a upřesňují zjištění uváděná v literatuře. Předložená disertační práce poukázala na zajímavá zjištění v oblasti vyjadřování nutnosti, a to i v oblasti jiných prostředků než sloves modálních, která je v literatuře často opomíjena. Přínos lze dále vidět v konfrontačním aspektu práce a vytvoření paralelních korpusů – autorka podává přehled překladových protějšků zkoumaných modálních prostředků, poukazuje na možnosti vyjádření v češtině a hodnotí jejich adekvátnost.

Disertační práce jako celek splnila vytčené cíle a odpovídá požadavkům kladeným na doktorskou práci. Na základě výše uvedených skutečností tuto práci doporučuji k obhajobě.

Pardubice, 6.5.2009

PhDr. Petra Huschová, Ph.D.

